
Natuur en leefomgeving

Natuur in onze leefomgeving. Een liberale keuze vóór de natuur

door Boudewijn Revis

De leefomgeving van mensen beïnvloedt de kwaliteit van leven. Onder meer de nabijheid van voorzieningen, een gezond (leef)milieu en ook de natuur maken daar deel van uit. Liberalen streven grote individuele vrijheid na en vertrouwen meestal op kapitalistische marktprincipes als ordeningsinstrument om belangen van waarde te voorzien en onderling te prioriteren. Daarvoor is het eigendomsbegrip een noodzakelijke voorwaarde. Maar hoe zit dat met de natuur? Van wie is de natuur, hoe bepalen we de waarde van de natuur voor de leefomgeving (van het collectief) en perkt verantwoordelijkheidsgevoel voor de natuur de individuele vrijheid in?

Politiek filosoof Marcel Wissenburg stelt dat het liberalisme het idee van absolute eigendomsrechten moet verwerpen en beperkingen moet accepteren die de vrijheid om de natuur en natuurlijke hulpbronnen te misbruiken limiteert (Wissenburg 2007). Heeft hij een punt, waarmee ook de VVD een toonaangevend liberaal geluid kan laten horen?

Dit artikel gaat over het belang van natuur in onze leefomgeving. Het gaat niet over duurzaamheid, klimaatverandering, energietransitie en andere 'groene' onderwerpen, die met natuur te maken (kunnen) hebben, maar over de ecologische waarde

van een groene leefomgeving en hoe een liberaal daar tegen aan zou kunnen kijken.

Wat is natuur?

Laten we de vraag wat natuur is, niet beginnen met een abstracte definitie, maar met een specifiek voorbeeld; een *'pars pro toto'*: In sommige van onze kwetsbaarste natuurgebieden komt een vlindertje voor: het gentiaanblauwtje.

Met een beetje geluk kun je dit vlindertje nog tegenkomen in de Nederlandse natuur. Maar het gentiaanblauwtje wordt bedreigd. De vlinder is afhankelijk van een heel systeem: een open landschap, waar zijn favoriete plantje, de klokjesgentiaan, kan groeien en waar mieren voorkomen. Terreinbeheerders als Staatsbosbeheer steken veel energie en geld in het beschermen van de geschikte leefomstandigheden. Het leven van dit insectje is dan ook heel bijzonder:

Op de bloemknoppen van de klokjesgentiaan zet het vrouwtje gentiaanblauwtje haar eitjes af. Andere plantjes vindt ze ongeschikt. De rupsen eten zich vanuit het eitje direct de bloem in. Na tien dagen volgt er een bijzondere stap: de rupsjes laten zich op de grond vallen en wachten tot bos- of moerasmieren ze meenemen naar hun nest. Dankzij een listige vermomming met geur en geluid worden de rupsen behandeld als een mierenlarve. In het mierenest voedt de rups zich met mierenlarven en verpopt het zich in dit nest het volgende voorjaar.

Nadat de volwassen vlinder uit de pop is gekropen moet hij zo snel mogelijk het mieren-

nest verlaten, voordat de mieren het bedrog ontdekken en de indringer alsnog aanvallen. Daarom doet hij dat vroeg in de ochtend, voordat de mieren actief worden. De vlinder klimt in een takje of grasspriet en pompt daar zijn vleugels pas op. De volwassen dieren zoeken elkaar op voor de paring en zo begint in juli de cyclus vervolgens weer opnieuw.

Het verhaal van de gentiaanvlinder is het verhaal van de natuur, of nauwkeuriger: van een ecosysteem. Velen zullen zich verbazen of verwonderen over de schoonheid en het vernuft van de natuur. We kunnen de natuur definiëren als leefgemeenschappen of ecosystemen die geheel of grotendeels spontaan ontstaan, waarbij de 'cultuurdruk' laag is. Daarbij kan overigens wel sprake zijn van enige menselijke beïnvloeding, doordat natuurbeheerders de vegetatie bijsturen met het doel een bepaald habitatype in stand te houden of na te streven. Een akker, cultuurgrasland, gazon, siertuin of plantage valt echter buiten deze definitie, omdat de cultuurdruk en mate van menselijke beïnvloeding hoog is.

Natuur is essentieel in onze leefomgeving

In een druk land als Nederland is de ruimtevraag groot. Woningbouw, infrastructuur, bedrijvigheid, agrarische functies, recreatie, energietransitie: alles neemt een plek in beslag in de beperkte fysieke ruimte die we met elkaar moeten verdelen. Natuur kan hierbij geen sluitstuk (plant maar een bosje op ieder plekje dat overblijft) zijn, maar vormt inherent een uitgangspunt: kijkend naar de hydrologische en geofysische ondergrond, zijn specifieke plekken in ons landschap aan te

wijzen waar (zeldzame) natuur in goede conditie kan voorkomen. Op die bepaalde plekken is het logisch natuurtypen te beschermen en daaromheen een buffer aan te brengen. Het stikstofvraagstuk laat zien dat we in ieder geval niet kunnen doen alsof het een uitgangspunt is, om vervolgens onze natuur als sluitstuk te behandelen. Daarbij komt dat de klimaatverandering (zowel opwarming als langere periodes met droogte en heftigere regenval) effect heeft op de staat van de natuur, evenals de bodemdaling in delen van Nederland, de landbouwtransitie én de ervaring van het belang van (recreatie in) de natuur. Dankzij corona is dit temeer duidelijk geworden. De drukte in de fysieke ruimte en de druk op die fysieke ruimte vragen om keuzes, ook van de overheid (Rijksoverheid 2021).

Voordat ik inga op de vraag of er vanuit een liberale visie op de samenleving een standpunt te formuleren is voor 'de' natuur, sta ik eerst stil bij wat de natuur in onze leefomgeving aan waarde brengt.

De waarde van natuur

De waarde van natuur kan uitdrukt worden in economische waarde. De basis daarvan ligt in de marktwaarde van de grond. Een stuk bos kost bijvoorbeeld (prijzen verschillen per locatie en conditie) een euro per vierkante meter (10.000 euro per hectare). Maar drukt die prijs ook daadwerkelijk de gehele economische waarde uit? Landbouwgrond is soms zeven tot vijftien keer zo duur en grond bestemd voor woningbouw kan wel 150 tot 300 keer zo duur zijn. Is er sprake van marktfalen omdat maatschappelijke waarden – kenmerkend – niet in de marktprijs terugkomen? Na-

genoeg ieder ander gebruik, zoals landbouw of woningbouw, heeft een waardevermeerderend effect, terwijl er maatschappelijk toch vaak anders over gedacht wordt, namelijk dat natuur onterecht opgeofferd wordt (en dus belangrijker is) voor andere functies.

Dit laat zich verklaren doordat de maatschappelijke meerwaarde van natuur niet direct in de (grond)prijs zit die een eigenaar ervoor betaalt. Het CBS denkt in samenwerking met de Wageningen Universiteit na over het becijferen van ecosysteemdiensten: de natuur kan iets produceren (hout), iets reguleren (koolstof vastleggen, water zuiveren) of als nutsfunctie dienen (recreatie, wonen 'in het groen', inclusief hogere woningwaarden nabij groen of verbetering van het vestigingsklimaat voor bedrijven en werknemers in een groene omgeving) (CBS). Daarmee hangt samen dat de natuur onze gezondheid fysiek en mentaal positief beïnvloedt en dus zorgkosten kan besparen (IVN 2014; KPMG 2012). Deze aspecten zijn min of meer te becijferen (bijvoorbeeld via de EU-Emission Trading Scheme (ETS)-prijs voor CO₂-opslag). Moeilijker becijferbare waarden zijn 'de schoonheid van het landschap', dierenwelzijn of de 'intrinsieke waarde van de natuur'. Bij elkaar opgeteld is de natuur veel meer waard dan in het economische verkeer tot uitdrukking komt en leidt natuur tot positieve (economische) effecten in de leefomgeving of negatieve economische effecten als we slecht voor de natuur zorgen (Van Raaij 2021).

Kortom: het is verdedigbaar te stellen dat de grondprijs van natuur onvoldoende uitdrukt welke waarde zij voor de samenleving heeft.

Er is sprake van marktfalen, omdat het verdelingsvraagstuk van schaarse grond niet tot een optimale oplossing leidt via marktwerking. Het collectief van de samenleving heeft meer baat bij natuur dan in marktprijzen tot uitdrukking komt en dat rechtvaardigt overheidsbemoeienis. Natuur heeft, zegge, een groene nutsfunctie voor de samenleving.

Het lijkt ook voor een liberaal terecht de natuur als een groene nutsfunctie te zien, waar de samenleving meer waarde aan hecht dan alleen uitgedrukt wordt in de grondprijs. Daarmee dient de vraag zich aan of liberalen hier regulering van de overheid verdedigbaar vinden om natuur te beschermen of een groene, gezondere leefomgeving bij bijvoorbeeld nieuwbouw of herinrichtingen van stedelijk gebied of landschap te borgen. Dit lijkt gegrond, omdat het algemeen belang van natuur voor de samenleving groot is en een principe van marktordening niet leidt tot waardering van deze waarden. Ook private initiatieven (waarbij Natuurmonumenten als vereniging met leden die samen natuurgebieden verwerven en beschermen) zijn onvoldoende, omdat voor natuurbehoud systeemherstel en samenhang tussen diverse functies nodig zijn; een (ruimtelijke) ordeningstaak die bij de overheid ligt. Daarnaast kan de overheid in algemene zin eisen stellen aan herinrichtingen op het gebied van landschappelijke kwaliteit of een gezonde leefomgeving, waardoor er een gelijk speelveld ontstaat. Alle becijferbare facetten van de positieve effecten van natuur en een gezonde leefomgeving op ons leven geven daar voldoende aanleiding voor. De eerder genoemde moeilijker becijferbare waarden, waaronder

de ‘intrinsieke waarde’ van natuur, vergroten dit belang alleen maar, ook al kan de waarde van dit element van individu tot individu en van samenleving tot samenleving verschillen.

Gaat het nou heel goed met de natuur, of juist niet?

Zeker in liberale (VVD-)kring willen we wel eens geloven dat het eigenlijk best goed met de natuur gaat (Rozendaal 2021). We kunnen dan vanuit die positie voor ‘realistisch’ natuurbeleid pleiten. Laten we eens kijken of de optimisten hier een punt hebben.

Het is voor de aanhangers van de hypothese ‘het gaat goed met de natuur’ een voordeel dat natuur en natuurinformatie bijna oneindig lijkt: tienduizenden soorten en nog veel meer relaties onderling en met het leefmilieu. Sommige soorten(groepen) en ecosystemtypen gaan inderdaad vooruit. Dat is echter vooral de natuur van voedselrijke plekken. Ecosystemen zijn zo sterk als hun zwakste schakel. Qua dieren zijn het vaak grote, mobiele soorten, die ook zonder natuurverbindingen hun weg wel vinden in het landschap, zoals bevers en zeearenden. Hun vooruitgang is bovendien mede het gevolg van hardwerkende mensen die nieuwe leefomgevingen voor deze soorten hebben gecreëerd en ecosystemen hebben hersteld.

Hier tegenover staat de natuur die hoge eisen stelt aan het milieu: schoon en voldoende water, schone lucht en ecologische uitwisseling met het omringende landschap dat dezelfde hoge milieukwaliteit vereist. Met deze natuur gaat het onveranderd slecht. Je ziet dit bijvoorbeeld terug in de soortenrijkdom aan

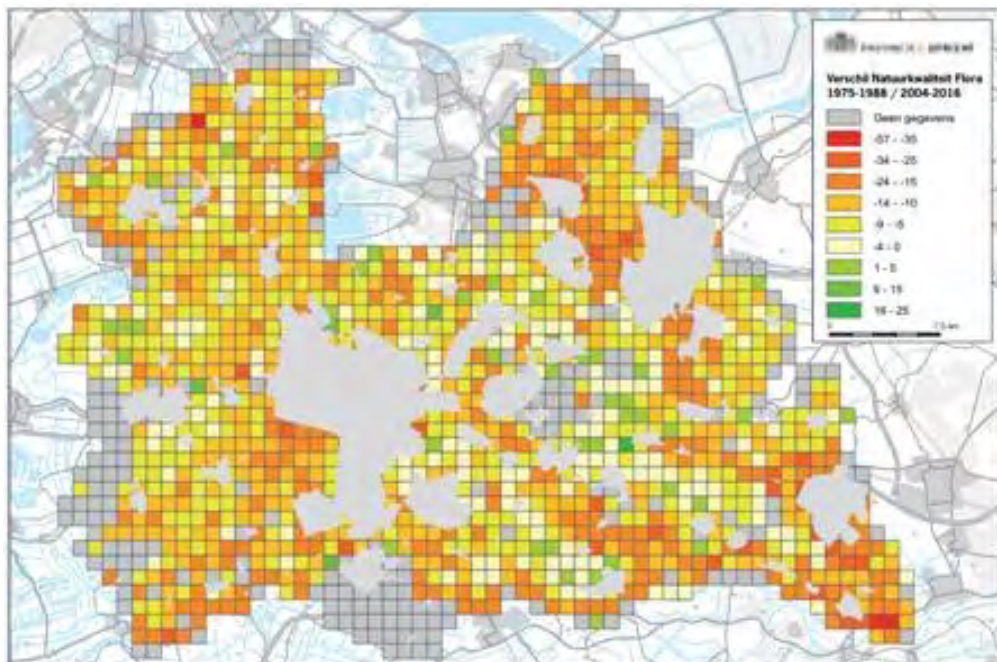
plantensoorten, bij uitstek een niet mobiele en milieu-kritische soortengroep: zie de afbeelding van Utrecht. In 30 jaar tijd is het aantal plekken waar de diversiteit van plantensoorten is afgenomen (gele, oranje, rode vakjes) overweldigend meer ten opzichte van de enkele groene vakjes waar in die periode het aantal plantensoorten is toegenomen. En met die toenemende armoede aan plantensoorten nemen ook insectensoorten af en langs de hele voedselketen vervolgens ook vogelsoorten, zoogdieren, enzovoorts.

De natuur met hoge milieu-eisen komt van oorsprong het meest voor in Nederland: bij ons valt er meer neerslag dan er verdampt, waardoor bodems licht 'uitlogen' en er veel kletsnatte plekken in het landschap zijn waar

water stagneert, veelal met veenecosystemen.¹ Daar komt bij dat de gevoeligheid van deze natuurtypen voor bepaalde stoffen erg groot is. Voor oer-Hollandse bodems maakt het dus vaak niet uit als je van een overschrijding met een factor 1000 teruggaat naar een factor 50. Het is nog steeds te veel. Bovendien zijn de voorraden (sulfieten, stikstof en fosfaat) in de bodem toegenomen door de (historische) vervuiling. De natuur heeft er dus nog steeds last van, ook als de uitstoot snel daalt.

In de wetenschappelijke rapportages over het reilen en zeilen van de Natura 2000-gebieden wordt dan ook stelselmatig onderbouwd dat er geen sprake van verbetering is. Van onze Europese habitats is 11 procent in een 'gunstige staat van instandhouding'. Er zijn daar-

Vershil in aantal waargenomen plantensoorten per km-hok tussen de periode 1975-1988 en 2004-2016. Bron: Provincie Utrecht, 2017

naast overduidelijke aanwijzingen dat het op het platteland zeer slecht gaat met soorten. Dat is nog steeds het grootste deel van het oppervlak van Nederland. Vooruitgang met aantallen soorten is er wel in de steden, waar de milieudruk van de landbouw afwezig is en bewoners een groen leefmilieu vragen. In de natuurgebieden is de situatie ongeveer constant.

De VVD en natuur: “een koe in de wei is ook natuur”?

Binnen de VVD lijkt het debat over natuur minder prominent aanwezig dan wellicht bij het electoraat het geval is. En toonaangevende leden, zoals de directeur van de TeldersStichting, hebben er moeite mee het belang van de natuur voor de samenleving te omarmen (Van Schie 2018). Het verkiezingsprogramma van de VVD heeft als risico in zich dat de beleidslijn lijkt op het stikstofbeleid van voor de stikstofcrisis: we zeggen het één en doen het ander. Na een (terechte) inleiding over het belang van natuur, stelt het programma: “De komende jaren moet worden ingezet op een realistisch en haalbaar natuurbeleid”. Een ‘haalbaar’ natuurbeleid kun je op vele manieren uitleggen.

Ecologisch gezien is het haalbaar vele natuurtypes in ons land te beschermen en versterken. Slechts in enkele gevallen leidt klimaatverandering tot onvermijdelijke veranderingen in de biodiversiteit (het debat over die gebieden en het wijzigen van het natuurdoeltype naar een realistischer en klimaatbestendiger type kan overigens zeer nuttig zijn). De noodzakelijke aanpassing van grondwaterstanden, het beperken van stikstofdepositie op die gebieden en het creëren van effectieve bufferzones rond die natuur zijn een voorwaar-

de die niet zonder overheidssturing kan en ingrijpen vereist in onder meer de agrarische bedrijfsvoering (bijvoorbeeld door de overgang naar natuurinclusieve extensieve landbouw te stimuleren) rond kwetsbare natuur.

Dát is een ‘realistisch en haalbaar’ natuurbeleid, maar wordt dat bedoeld in het VVD-programma, of is dit een opmaat tot bagatelliseren? De inzet van de VVD volgens het verkiezingsprogramma lijkt die kant op te wijzen:

“Een herijking van de aangewezen Natura 2000-gebieden waarbij we kritisch kijken naar de regels en soorten die niet voortvloeien uit EU-regels of door Nederland zelf zijn toegevoegd. Europese richtlijnen voeren we niet strenger in dan de EU voorschrijft. Zo kunnen we nog steeds genieten van de natuur en houden we ons natuurbeleid realistisch.”

Uit deze passage blijkt weinig urgentie en lijkt de verwachting dat een herijking leidt tot minder ingewikkelde keuzes. Vanuit ecologisch perspectief is een kritische evaluatie verdedigbaar: in de Natura 2000-systematiek zitten hier en daar onrealistische eisen voor doelsoorten die onmogelijk te realiseren zijn. Maar vanuit een breder perspectief is dat een bijzaak. Het beschermen van Natura 2000-gebieden kan alleen lukken door te kiezen vóór natuur.

“Er worden geen nieuwe Natura 2000-gebieden aangemeld of aangewezen. Daar waar mogelijk voegen we (beschermde) natuurgebieden samen.”

Deze ‘uitwerking’ van de goede bedoelingen lijkt er rechtstreeks mee in tegenspraak. We

willen niet méér natuur! En de ambitie natuurgebieden samen te voegen staat wel erg ver af van de praktijk, waarbij ondergrond en jarenlange processen nodig zijn om een bepaald natuurtype in een goede conditie te krijgen. Je verplaatst makkelijker een bedrijf of zelfs een woonwijk dan een ecologisch systeem.

“Aanplanten van nieuwe hectares bos binnen natuurnetwerken dat niet ten koste gaat van het areaal kostbare landbouwgrond. Daarbij voorkomen we dat deze gebieden direct een beschermde status krijgen en activiteiten als wonen, ondernemen en recreatie beperken.”

Ook hier lijkt het nieuwe bos een ‘moetje’ waarvan we vooral moeten voorkomen dat het ten koste gaat van andere functies of een beschermde status krijgt die beperkingen met zich meebrengt. Ondertussen is meer bos in Nederland écht nodig voor recreatie, CO₂-opslag, duurzame houtproductie, verkoeling, het vasthouden van water, enzovoorts.

Kortom: de VVD laadt de verdenking op zich in 2021 niet veel verder te zijn in het denken over groen dan tien jaar geleden, toen de campagneposters met stellingen ook in een lokale variant uitmondde in “een koe in de wei is ook natuur”.

Deels zal dit ingegeven zijn door de enorme impact die kiezen vóór de natuur heeft op de ruimtelijke inrichting. Een deel van de achterban ziet agrarische functies en natuur als concurrenten. Natuurlijk heeft de landbouw een economisch belangrijke functie in ons land. Daarnaast kent de sector een grote innovatiekracht. Net als voor de natuur, zijn er

ook plekken aan te wijzen waar ook voor deze sector ruimte te vinden is (bijvoorbeeld aan de andere kant van een bufferzone). De innovatiekracht van Nederland kan ook bijdragen aan meer perspectief voor natuurinclusieve landbouw, ook in de bufferzones om natuurgebieden heen. En de natuursector zelf kan ook kritisch blijven kijken naar de mogelijkheden om gebieden waar aantoonbaar onhaalbare natuurdoelen voor gelden om te vormen naar meer klimaatrobuuste habitattypen die vervolgens wél tot meer biodiversiteit leiden. Maar dat alles is volstrekt onvoldoende om te kunnen denken dat er géén scherpere keuzes gemaakt moeten worden en/of dat je met de huidige koers in het verkiezingsprogramma de Nederlandse natuur voldoende beschermt.

Naast inhoudelijke, ecologische en wettelijke argumenten om er anders over te denken, brengt dit ook een electoraal risico met zich mee. Zeker nu de samenleving door de stikstofcrisis en corona nog eens extra met de neus op de feiten is geduwd. Ik denk dat veel liberalen de natuur juist een warm hart toedragen. Met bijna een miljoen leden van bijvoorbeeld Natuurmonumenten, lijkt het logisch te veronderstellen dat daar ook veel VVD-leden en -kiezers tussen zitten. Pas op dus wie je allemaal van je vervreemdt.

Liberale kijk op de natuur

Terug naar het gentiaanblauwtje, fladderend naar het gentiaanlokje, opgegroeid in een mierennest. Wat mag dit vlindertje verwachten van een liberaal? Wordt het vrijheidsideaal van een liberaal beperkt door verantwoordelijkheid te vragen voor de (intrinsieke) waarde van de natuur? Ervaren wij een zorgplicht,

zoals confessionele partijen spreken van rentmeesterschap? Politiek filosoof Marcel Wissenburg introduceert de term 'groen liberalisme' (Wissenburg 1998). Een stukje groen liberalisme mag inderdaad best ten grondslag liggen aan de verantwoordelijkheid die de VVD als grootste partij in de Tweede Kamer gaat nemen bij het maken van keuzes ten aanzien van stikstofbeleid en natuurherstel. We moeten ervan doordrongen raken dat ecosystemen essentieel zijn voor ons bestaan. Dat waar de vrijheid van de een ophoudt, die van de ander begint; en dat dit ook van toepassing kan zijn tussen individu versus flora en fauna. We houden er een mooie, schonere en gezondere leefomgeving aan over. En een leefklimaat én vestigingsklimaat waarin ook de volgende generatie perspectief heeft om aan een welvarend Nederland door te bouwen. En zich te verwonderen over een vlindertje, de nachtzwaluw, de hazelmuis, de otter en al het moois dat de Nederlandse natuur te bieden heeft.

Boudewijn Revis is directeur Terreinbeheer & Ontwikkeling bij Staatsbosbeheer en was tussen 2012-2020 wethouder voor de VVD in Den Haag.

Literatuurlijst

- Centraal Bureau voor de Statistiek, 'De economische waarde van de natuur', URL: <https://www.cbs.nl/nl-nl/over-ons/innovatie/project/de-economische-waarde-van-de-natuur>.
- IVN Natuureducatie, *Beetje natuur, grote invloed*, Amsterdam, 2014.
- KPMG, *Groen, gezond en productief*, Amstelveen, 2012.
- Van Raaij, B., 'Wereldbank: economische schade door natuurverlies loopt in 2030 op tot 2,7 biljoen dollar per jaar', *de Volkskrant*, 1 juli 2021, URL: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wereldbank-economische-schade-door-natuurverlies-loopt-in-2030-op-tot-2-7-biljoen-dollar-per-jaar~b1b059bf/>.
- Rijksoverheid, 'Studiegroep ruimtelijke inrichting landelijk gebied', 12 mei 2021, URL: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/05/12/studiegroep-ruimtelijke-inrichting-landelijk-gebied-kiezen-en-delen>.
- Rozendaal, S., 'Het gaat juist heel erg goed met natuur en milieu alhier', *Elsevier Weekblad*, 9 juni 2021, URL: <https://www.ewmagazine.nl/kennis/opinie/2021/06/het-gaat-juist-erg-goed-met-natuur-en-milieu-alhier-828630/>.
- Van Schie, P., 'Offer onze boeren niet op het altaar van het Groene geloof', *Trouw*, 28 mei 2018, URL: <https://www.trouw.nl/nieuws/offer-onze-boeren-niet-op-het-altaar-van-het-groene-geloof~b76c9d0c?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.
- Wissenburg, M., *Green Liberalism: the Free and the Green Society*, Abington, 1998.
- Wissenburg, M., 'Milieu en natuur: kiezen of delen?', voordracht voor de Prof. mr. B.M. TeldersStichting, 16 februari 2007, URL: http://www.wissenburg.org/pdf/nl_mnt.pdf.

1. Uitlogen is het proces waarbij door vernatting bepaalde mineralen en oplosbare organische stoffen uit de top van een bodem oplossen en afgevoerd worden.